

Hemşirelik öğrencilerinin manevi bakım dersi ve uygulamalarının manevi iyi oluşlarına etkisinin araştırılması*

Investigating the effect of spiritual care courses and practices on spiritual well-being of nursing students

Faruk Kanger

Doç. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, faruk.kanger@izu.edu.tr 0000-0003-1672-7784

* Bu makale, VIII. Uluslararası Maneviyat Psikolojisi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Manevi Bakım Uygulamaları Deneyiminin Manevi İyi Oluşlarına Etkisinin Araştırılması" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir

ÖZ

Giriş ve amaç; sağlık hizmetleri tabiatı gereği yüksek fiziksel efor yanında yoğun zihinsel ve duygusal çaba gerektiren bir alandır. Aynı şekilde hastalar ve hasta yakınları kadar sağlık çalışanlarının ruhsal sağlığının korunması sağlık hizmetlerinin kalitesi, verimliliği ve sürdürülebilirliği bakımından da önemlidir. Bu araştırma, Hemşirelikte Manevi Bakım dersi alan hemşirelik bölümü öğrencilerinin hastanelerde manevi bakım uygulama deneyiminde bulunduktan sonra kendi manevi iyi oluşlarına katkısını araştırmak amacıyla yapılmıştır. **Gereç ve yöntem;** hemşirelikte Manevi Bakım dersi alan ve uygulama deneyiminde bulunan üçüncü sınıf öğrencilerinden rastgele seçilen 22 katılımcıyla araştırma gerçekleştirilmiştir. Katılımcı öğrencilerin davranışlarını, deneyimlerini, tutumlarını manevi iyi oluş bakımından anlamayı amaçlayan bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum analizi deseniyle tasarlanmıştır. **Bulgular;** araştırma, 'Anlam ve amaç', 'Aşkınlık ve kutsalla bağ', 'Manevi tatmin', 'Çevreyle uyum', 'Manevi yardım', 'Mesleki doyum' olarak beş ana temayı içermektedir. Betimsel analiz sonucunda şu yedi alt tema ortaya çıkmıştır: 'Manevi farkındalık ve sorgulama' 'Şükür ve Kanaat', 'Fedakârlık, iyilik ve yardım', 'Manevi ritüeller ve uygulamalar', 'Dua, umut ve sığınma', 'Ruhsal empati', 'Başarı, öz saygı, öz değer'. **Sonuç;** hemşirelikte manevi bakım dersinin teorik ve pratik yönleri ve hastane deneyimleriyle öğrencilerinin manevi iyi oluşlarını her boyutta olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

ABSTRACT

Introduction and Objective; healthcare is a field that requires intense mental and emotional effort as well as high physical effort. Likewise, protecting the mental health of healthcare professionals as well as patients and their relatives is important for the quality, efficiency and sustainability of healthcare services. This study was conducted to investigate the contribution of nursing students taking the Spiritual Care in Nursing course to their spiritual well-being after experiencing spiritual care in hospitals. **Materials and method;** the study was conducted with 22 participants who were randomly selected from the third year students who took the Spiritual Care in Nursing course and had a practice experience. This research, which aims to understand the behaviors, experiences and attitudes of the participant students in terms of spiritual well-being, was designed in case analysis design, one of the qualitative research methods. **Results;** the research includes five main themes: 'Meaning and purpose', 'Transcendence and connection with the sacred', 'Spiritual satisfaction', 'Harmony with the environment', 'Spiritual help', 'Professional satisfaction'. As a result of descriptive analysis, the following seven sub-themes emerged: 'Spiritual awareness and inquiry', 'Gratitude and conviction', 'Sacrifice, kindness and help', 'Spiritual rituals and practices', 'Prayer, hope and refuge', 'Spiritual empathy', 'Success, self-esteem, self-worth'. **Conclusion;** it was observed that the theoretical and practical aspects of the Spiritual Care in Nursing course and hospital experiences positively affected the spiritual well-being of the students in all dimensions.

Anahtar Kelimeler:

Maneviyat, Manevi Bakım,
Manevi İyi Oluş, Hemşirelik,
Eğitim

Key Words:

Spirituality, Spiritual Care,
Spiritual Well-Being, Nursing,
Education

Sorumlu Yazar/Corresponding

Author:1581538

Doç. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim
Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, faruk.
kanger@izu.edu.tr 0000-0003-
1672-7784

DOI:

10.52880/sagakaderg.1581538

Gönderme Tarihi/Received

Date:

08.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date:

18.01.2025

Yayımlanma Tarihi/Published

Online:

17.04.2025

GİRİŞ

Maneviyat, insan ve toplum bilimlerinde olduğu gibi birçok disiplinde ve sağlık bilimlerinde önem verilen ve araştırılan bir olgudur. Maneviyat, hayata yönelik bir tutum, hayatı anlamlandırmak, başkalarıyla ilişki kurmak ve aşkın olanla bağ kurmak ve bütünleşmek arayışını içerir (Rio ve White 2016, s.73). Buradaki anlam, varoluşun amacını bulmayı ve hayata anlam kazandırmayı; aşkın varlıkla yani Tanrı ya da kutsal varlıkla bağlantı ve ilişkiyi ifade eder (Swinton, 2003).

Maneviyatla yakından bağlantılı olan “Manevi İyi-Oluş” (Spiritual Well-Being) spiritüel iyilik hali, insanın var oluşundaki anlam ve amacı bulmaya yönelik niyet, arayış sorgulama ve keşfetme süreçlerini içerir. Manevi oluşa sahip bir kişi, kendi içindeki ruhsal güçle ve kutsal saydığı güçlerle arasında uyumu keşfetmiştir (Opatz,1986). İnsan tabiatının bir unsuru olarak spiritüellik, doğuştan gelen kapasiteyle, anlamı ve amacı arama eğilimiyle aşkınlığa ulaşmanın manevi bir deneyimidir. Spiritüel iyilik hali ise manevi gelişimin peşinde olma ya da manevi gelişmeye ilişkin dengeli bir açık olma durumudur (Chandler, Holden ve ark., 1992).

Manevi iyi oluş bağlamında maneviyatın boyutlarını ele aldığımızda, farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte şu unsurlar karşımıza çıkmaktadır: Manevi inanç ve kabuller; aşkın (kutsal) bir güce inanma; aşkın varlıkla bağ kurma ve ilişki, hayatın anlam ve amacını arayış, dua/meditasyon ve ibadet gibi ritüelleri kapsayan manevi yaşantılar, manevi duygu ve tecrübeler, doğa ile uyum, manevi başa çıkma, manevi tatmin (Şirin, 2018).

Maneviyatın tanımlanan boyutlarında arzulanan hâl üzere olmayı ifade eden manevi iyi oluş, ruhsal sağlığın korunmasında ve sürdürülmesinde önemli bir yere sahiptir. Manevi iyi oluş, özellikle sağlık hizmetleri alanında hastalar ve yakınları kadar çalışanlar ve manevi bakım verenler için de önemlidir.

Ruh sağlığı için hayati bir değer arz eden maneviyat, hayatın anlamını keşfetme, kutsal olanla etkili bir bağ kurma, kendini gerçekleştirme, yaşantıdan mutmain olma gibi olguları içerdiğinden ruh sağlığını korumak, fizikî, psikolojik, sosyal ve manevi iyi oluşla birlikte düşünülmesi gereken bir süreçtir. Çünkü manevi iyilik hali, kişinin manevi olarak önem verdiği, anlamlı bulduğu, kutsal saydığı değerlerin kendisi ve çevresiyle tutarlı ve dengeli bir bütünlük içinde sürdürülebilmesi bakımından önemlidir (Ok, Gedik ve ark., 2019, s.24-30).

Manevi danışmanlar gibi manevi bakım hizmeti veren sağlık çalışanlarının başa çıkmaları gereken birçok zorluklar vardır. Yapılan çalışmalara göre bunlar, iş doyumunda azalma, merhamet yorgunluğu, ölüm

kaygısı, bıkkınlık, sevgisizlik, stres, tükenmişlik, duygusal örselenme, depresyon vb. bunlar arasında sayılmaktadır (Ağılkaya Şahin, 2017, s.96).

Özellikle sağlık çalışanlarının kliniklerde palyatif bakım ve onkoloji kliniği gibi ölüm duygusu ve diğer zorluklarla sürekli başa çıkma durumunda olmaları meslekî olarak maneviyata ve manevi iyi oluşa çok ihtiyaç duydukları bir gerçektir (Aras ve Erkoç, 2023). Yapılan birçok araştırma sağlık çalışanlarının ve özellikle hastayla çok daha fazla zaman geçirip yoğun bir etkileşim içinde olan hemşirelerin, zorluklarla başa çıkabilme, duygusal örselenme yaşamadan meslekî tatminlerini sürdürülebilmeleri için daha güçlü maneviyata ihtiyaç hissettikleri bilinmektedir (Ok, Gedik ve ark., 2019, s.56). Özellikle kanser gibi ölüm oranı yüksek hastalara bakım yapan hemşireler maneviyatlarını geliştirmek, ölüm kaygısını azaltmak ve tükenmişliğe düşmelerini önlemek için manevi desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Kim& Yong, 2013), (Kalkım & Dağhan & Midilli, 2019).

Sağlık çalışanlarının bu durumu, hemşirelik eğitimi alan öğrencilerin maneviyat ve manevi bakım algılarının ve bilincinin yükselmesi maneviyat ve manevi bakım ile ilgili derslerin veya bağlantılı konuların öğretim programlarında yer alması ve bu derslerin teorik ve uygulama boyutlarıyla öğrenci becerilerini artıracak şekilde tasarlanması fikrini güçlendirmektedir. (Metin& Deniz & Benli, 2023).

Sağlık çalışanlarının manevi bakım hizmetleri sürecinde yukarıda sayılan zorluklara sebep olan birçok faktör sayılabilmekle birlikte bunlara şöyle bir çerçeve çizmek mümkündür: Uzmanlıkta yetersiz kalma ve kendine yüklenme ve kendinden yüksek beklenti içinde olma.

Tecrübe edilmiş başarısız girişimler ve istenmeyen sonuçların getirdiği öz güvensizlik.

Çalışma şartlarının zorluğu ve (manevi bakım) görev tanımı ve çerçevesinin belirsizliği.

Duygusal ve psikolojik iyi oluşun sağlanmasıyla birlikte ve manevi iyi oluş için ruhsal enerjiyi sürekli yüksek tutma ihtiyacı.

Stres ve tükenmişlik sendromuna düşmemek için manevi ve psikolojik desteğin olmayışı veya yetersizliği.

Takdir ve teşekkür alma ihtiyacının (kurum yöneticileri, hasta ve yakınları ve diğer sağlık çalışanları vb.) yeterince karşılanamaması sebebiyle kalbî (duygusal) tatminde azalma.

Modern medikal tıbbın metabolizmaya ve hayatın bu dünyaya ait yönüne odaklanması eğilimi sebebiyle duygusuzlaşma ve içsel çatışma ve ikilemler (Ağılkaya Şahin, 2017, s.97).

Güney Kore’de yapılan bir araştırmaya göre kanser hastalarına bakım veren hemşirelerin maneviyat düzeyi düşük olan hemşirelerde ölüm kaygısı ve tükenmişlik düzeyleri daha yüksek olarak bulunmuştur (Kim & Young, 2013). İstanbul’da 2022 yılında bir şehir hastanesinin onkoloji servislerinde çalışan 100 hemşire üzerinde yapılan diğer bir araştırmada ise onkoloji hemşirelerinin düşük düzeyde de olsa ölüm kaygısını yaşadıkları ve hemşirelerin ölüm kaygısı azaldıkça hastaların manevi destek gereksinimlerini algılama düzeyleri arttığı tespit edilmiştir (Aras ve Erkoç, 2023).

Bu ve benzeri araştırmalar manevi bakımın etkin verilebilmesi için hemşirelik bölüm eğitimleriyle birlikte bütüncül yaklaşımla manevi bakım eğitimlerinin düzenli ve etkili olarak verilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır (Aras ve Erkoç, 2023). Sağlık çalışanlarının lisans eğitimi ve çalışma hayatları sürecinde manevi bakım eğitimi almalarının yanı sıra kendi manevi iyi oluşlarının desteklenmesinin bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Hasta ve yakınlarıyla daha çok iletişim ve etkileşim halinde olan hemşirelerin manevi iyi oluşlarını devam ettirme ve maneviyatlarını güçlendirme konusunda özel eğitim ve desteğe en çok ihtiyaç duyan kesim olduğunu söylemek mümkündür.

Sağlık hizmetlerinde çalışanların maneviyatı geliştirmenin faydalı olduğuna dair birçok araştırma sonucu bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin amacının bütüncül anlayışla hastalara destek olmak ve bakım vermek olduğunu düşündüğümüzde sağlık çalışanlarının maneviyatını desteklemek zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Çünkü araştırmalar, personelin işini anlam ve amaçla ilişkilendirdiğinde maneviyatını güçlendirdiğini; sadece kendisinin mutlu olmakla kalmayıp hastaların ve yakınlarının manevi ihtiyaçlarına daha duyarlı ve uyumlu hale geldiğini; bunun da ötesinde hastalar ve aileleri üzerinde olumlu etki yarattığını göstermektedir (Baldacchino, 2017, s.6).

Manevi bakım veren bir sağlık çalışanının kendi kişisel maneviyat çerçevesinden hareket ederek iyileştirici ve terapötik iletişimi güçlü biri olması mümkündür ki bu iş ortamı için de faydalıdır. Sağlık hizmetleri iş yerlerinde kişisel maneviyat, yaptığı işi ve işin manevi boyutu üzerinde tefekkür etme, diğer yetkin çalışanları modelleme, bakımda aktif olabilmek için inisiyatif alma, kendini bakımın manevi boyutuna adanma ve sağlık çalışanlarının eğitimine maneviyatı entegre etme şeklinde geliştirilebilir. Günümüzde maneviyatın sağlık hizmetlerindeki hastalar için giderek daha önemli hale gelmesiyle birlikte birçok ülkede hemşireler için kişisel ve iş yeri maneviyatını destekleyebilecek eğitim fırsatları gittikçe daha çok oluşturulmaktadır (Baldacchino, 2017).

Gerçekten de hastaların manevi ihtiyaçlarını karşılamanın ve manevi bakım sağlamanın ilk adımı,

kişinin kendi maneviyatının ve kişisel inançlarının farkında olmasıdır. Bazı hemşireler için sürekli öz farkındalık ve içsel maneviyat kaynağı benliğin ötesinde aşkın bir boyutla bağlantı, kişisel gelişime ve bütünlüğe imkân sağlayabilir. Bu da manevi bakım hizmeti sunulmasını güçlendirebilir (Chung vd. 2007).

Hemşirelerin kendi manevi iyi oluşlarını güçlendirecek birtakım uygulamaları, egzersizleri öğrenmeleri; yukarıda sayılan zorluklarla başa çıkmada psikolojik ve manevi destek almaları; hayatın, ölümün ve hastalığın anlam, amaç ve hikmetlerini keşfetmede farkındalık ve bilinçlerini güçlendirecek eğitim ve destek almaları doğal bir hak ve gerekliliktir.

AMAÇ

Bu araştırma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelikte Manevi Bakım dersini alan Hemşirelik Bölümü 3. Sınıf öğrencilerinin hastanelerde manevi bakım uygulama deneyiminin kendi manevi iyi oluşlarına katkısı olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır.

Hemşirelikte Manevi Bakım Dersi

Dersin tasarımı, bütüncül anlayışla ve öğrencilerinin kişisel manevî farkındalıklarını güçlendirmeye kılavuzluk edecek ve fırsat oluşturacak bir anlayışla yapılmıştır. Bir yarıyıl içinde dönemlik olarak verilen ders içeriği teorik ve pratik yönüyle bir bütün olarak tasarlanmıştır; manevi bakım uygulaması öğrencilerin devam eden staj uygulamalarına entegre edilerek sahada deneyimde bulunmaları amaçlanmıştır. Hastanede manevi bakım deneyimi uygulama adımlarını gerçekleştirmede Odabaş’ın (2021) Hemşirelikte Manevi Bakım Adımları adlı referans alınmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan olgu ve olaylar kapsamlı bir şekilde analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Hemşirelikte Manevi Bakım dersi süreci devam ederken öğrenciler, Başakşehir Çam ve Sakura Şehir Hastanesi’nin muhtelif kliniklerinde yatan hasta ve yakınları üzerinde altı hafta boyunca manevi bakım uygulama deneyiminde bulunmuşlardır. Araştırmada öğrencilerin ders ve uygulama deneyimlerinin manevi iyi oluş bağlamında sonuç ve yansımaları olgusal olarak incelenerek analiz edilmiştir.

Araştırma Grubu ve Örneklem

Dersi alan 31 kız 11 erkek öğrenci arasından uygulama deneyiminde bulunan 26 öğrenci gönüllü olarak

araştırmaya katılmıştır. Katılımcılardan dördünün soruların tamamına cevap vermemesi veya ‘evet, hayır’ gibi kısa cevaplar vermesi araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle bu dört katılımcının cevapları bulgulara dahil edilmemiştir. Bu nitel araştırma için 22 katılımcı öğrencilerin tamamının yarısından fazlasını temsil ettiğinden yeterli bulunmuştur. Yazılı olarak yöneltilen sorulara katılımcıların yazılı cevaplar vermesiyle araştırma verileri toplanmış; 16’sı kız 6’sı erkek katılımcıdan elde edilen bulgular betimsel analiz yapılarak yorumlanmıştır.

Veri toplama araçları

Alan yazını ve araştırmaları literatürüne göre maneviyat ve manevi iyi oluşun boyutları dikkate alındığında bu araştırmanın (i) Anlam ve amaç, (ii) Aşkınlık ve kutsalla bağ (iii) Manevi tatmin (iv) Çevreyle uyum (v) Manevi yardım (Mesleki doyum) olarak beş ana temayı içerdiği görülmüştür. Buna göre bulguların betimsel analiz sonucunda şu yedi alt tema ortaya çıkmıştır: (i) Manevi farkındalık ve sorgulama (ii) Şükür ve Kanaat (iii) Fedakârlık, iyilik ve yardım (iv) Manevi ritüeller ve uygulamalar (v) Dua, umut ve sığınma (vi) Ruhsal empati (vii) Başarı, öz saygı, öz değer.

Uzman görüşleri alınarak tasarlanan araştırma soruları kısa ve uzun cevap verecek şekilde kurgulanmış kısa cevapların ayrıntılı cevapları maksada yönelik yorumlamayı kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Katılımcılara, dersin ve uygulama deneyiminin kendi manevi iyi oluşlarına etkisini ölçecek beş soru sorulmuş cevaplar matbu form üzerinden yazılı olarak alınmıştır.

Manevi bakım dersini almak ve manevi bakım deneyiminde bulunmak; (i) Hayatın anlamını ve amacını keşfetmenizde etkisi oldu mu? Nasıl, açıklar mısınız? (ii) Tanrıyla, Yaratıcıyla (kutsalla) bağınızı kuvvetlendirmede etkisi oldu mu? Nasıl, açıklar mısınız? (iii) İç huzurunuzun artmasına, kalbi tatmin hissetmenize faydası oldu mu? Nasıl, açıklar mısınız? (iv) Hastalarla daha iyi ve etkili iletişim kurmanıza yararı oldu mu? Nasıl, açıklar mısınız? (v) Mesleki anlamda öz saygınıza katkısı olacağını düşünüyor musunuz? Nasıl, açıklar mısınız?

Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmaya 26 katılımcı dahil olmuş ancak soruların tamamına cevap vermeyen dört katılımcının cevapları bulgulara dahil edilmemiştir. Araştırma 22 katılımcıyla sınırlandırılmıştır.

Yapılan literatür taraması sonucunda ve araştırma bulguları kapsamında beş ana tema tespit edilmiştir. Bulguların betimsel analizi sonucunda yedi alt tema belirlenerek frekanslar hesaplanmıştır. Ana tema ve

Kanger: The effect of spiritual care course on spiritual well-being

alt temalar için ayrı frekans yoğunlukları hesaplanarak analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada öne çıkan beş ana temanın ve buna bağlı yedi alt temanın bulgularını gösteren tablo aşağıda verilmiştir. (Tablo1)

Anlam ve amaç ana teması

Katılımcıların manevi iyi oluşunun ana temalarından biri olan Anlam ve Amaç bağlamında farkındalık ve bilince etkisinin araştırıldığı “Hayatın anlamını ve amacını keşfetmenizde etkisi oldu mu? Nasıl, açıklar mısınız?” sorusuna verdikleri cevaplardan Manevi farkındalık ve sorgulama (f17); Fedakârlık, iyilik ve yardım (f2); Dua, umut ve sığınma (f1) alt temaları ortaya çıkmıştır.

Manevi farkındalık ve sorgulama alt temasında öne çıkan katılımcı görüşleri:

(K2K) “Evet oldu. Hayatımızda en çok sevdiğimiz, değerli ve vazgeçilmezimiz olan şeylerin aslında bizi hayata bağladığını ve ayakta tuttuğunu anladım.”

(K8K) “Hayatın amacının ve bu dünyadaki asıl gayemizin ne olduğunu hatırlattı. Aslında çok büyük nimetler içerisindeyiz. Bu noktada büyük bir farkındalık oluşturduğunu söyleyebilirim.”

(K13K) “Evet oldu. Hastaya olan yaklaşımım beni hayata karşı daha bilinçli kıldı. Beni derin bir arayış içine soktu.”

(K16K) “Evet oldu. Hayatın anlamı ve amacını, Allah’ın varlığıyla insan yaşamının bir bütün olduğunu daha çok anlamış oldum.”

Fedakârlık, iyilik ve yardım alt temasında öne çıkan katılımcı görüşleri:

(K5K) “Evet oldu. İnsanlara yardım etmeyi seviyordum ama bu ders sayesinde kötü küçük şeylere çok takıldığımı fark ettim. Her problemin bir çözümü vardır. Hastamın da yürüyememesi problem gibiydi. Ama hasta hayalleri ve amaçları için yapabileceklerini keşfetti.”

(K10K) “Evet. İnsanlara daha hümanist bir şekilde yaklaşmamı sağladı.”

Dua, umut ve sığınma alt temasında öne çıkan katılımcı görüşleri:

(K10K) “Hayatın anlamı ve amacı zaten benim için baştan belliydi. Allah’a kulluk etmek ve her şeye hüsnü zan ile yaklaşmak. Allah’tan ümit kesmemek.”

Anlam ve amaç ana teması altında katılımcı görüşleri toplamda 20 frekansla belirginleşirken

Tablo1. Ana Temalar

Alt Temalar	Manevi İyi Oluş Boyutlarına Göre					Top.
	Ana Temalar					Alt Tema
	Anlam ve Amaç	Aşkınlık ve Kutsalla Bağ	Manevi Tatmin	Çevreyle Uyum	Manevi Yardım (Mesleki Doyum)	tf
Manevi Farkındalık ve Sorgulama	K1K, K2K, K3K, K6K, K8K, K9K, K11K, K13K, K14K, K15K, K16K, K17E, K18E, K19E, K20E, K21E, K22E (f17)	K1K, K10K, K17E, K18E, K19E, K22E (f6)	K19E (f1)			tf 24
Şükür ve Kanaat		K3K, K4K, K8K, K9K, K11K, K12K, K13K, (f7)	K6K, K7K, K8K, (f3)			tf 10
Fedakârlık, İyilik ve Yardım	K5K, K10K, (f2)	K15K, (f1)	K1K, K4K, K9K, K10K, K11K, K12K, K13K, K15K, K18E, K20E, K21E, K22E, (f12)		K2K, K7K, K11K (f3)	Tf 18
Manevi Ritüeller ve Uygulamalar		K2K, K18K (f2)	K2K, K16K, (f2)			Tf 4
Dua, Umut ve Sığınma	K7K, (f1)	K3K, K5K, K7K, K14K, K16K, K21E (f6)	K3K, K14K (f2)			Tf 9
Ruhsal Empati		K6K (f1)		K2K, K3K, K4K, K5K, K7K, K8K, K10K, K11K, K13K, K14K, K15K, K16K, K7E, K18E, K19E, K20E, K21E, K22E (f18)	K1K, K6K, K13K, K14K, (f4)	Tf 23
Başarı, Öz saygı, Öz değer			K5K (f1)	K5K (f1)	K3K, K4K, K5K, K6K, K8K, K9K, K10K, K12K, K15K, K16K, K17E, K18E, K19E, K20E, K21E, K22E (f16)	Tf 18
Ana tema frekansları	Tf20	Tf 23	Tf 21	Tf 19	Tf 23	

Manevi farkındalık ve sorgulama alt teması en yoğun gerçekleşmiştir. Bu bulgular manevi bakım dersi ve uygulamalarının öğrencilerin manevi farkındalığını artırmada oldukça etkili olduğuna işaret etmektedir.

Aşkınlık ve kutsalla bağ ana teması

Katılımcılar, “Tanrıyla, Yaratıcıyla (kutsalla) bağınızı kuvvetlendirmede etkisi oldu mu? Nasıl, açıklar mısınız?” sorusuna kendi manevi iyi oluşlarının bir ana teması olan Aşkınlık ve kutsalla bağ kapsamında verdiği cevaplardan altı alt tema ortaya çıkmıştır. Manevi farkındalık ve sorgulama (f6); Şükür ve kanaat (f7); Fedakârlık, iyilik ve yardım (f1); Manevi ritüeller ve uygulamalar (f2); Dua, umut ve sığınma (f6); Ruhsal empati (f1).

Şükür ve kanaat alt temasında bazı katılımcı görüşleri:

(K3K) “Bu dersle istemenin, duanın, tevekkülün ve şükürün gerçek manada anlamını öğrendim ve bunu hayatıma uygulamaya başladım.”

(K8K) “Evet oldu. Hayatta yaşadığım olumsuzluklara odaklanmayı daha da azalttığımı söyleyebilirim. Elimdeki nimetlerin; hiçbir ücret ödmeden tabiri caizse bedavaya aldığım nimetlerin şükürüne odaklanmam arttı.”

(K13K) “Hastam kendisiyle sohbetim sırasında her ne durumda olursak olalım bana şükretmemiz gerektiğini hatırlattı.”

Manevi farkındalık ve sorgulama alt temasında öne çıkan katılımcı görüşleri:

(K10K) “Tanrıyla bağımın daha çok kuvvetlendirmemi sağladı. Farklı bakış açısıyla bakmamı sağladı.”

(K17E) “Evet etkisi oldu, Tanrıyla bağımız daha kuvvetli oldu. O’nun hayatımızda nasıl daha önemli olduğunu anladım.”

(K18E) “Daha derin bir anlam arayışına sebep oldu bu da Allah ile olan bağımı güçlendirdi.”

Dua umut ve sığınma alt temasında katılımcı görüşlerinden bazıları:

(K3K) “Özellikle duayı daha fazla hayatıma kattım diyebilirim. Bu sayede de Allah ile olan bağımın daha arttığını söyleyebilirim.”

(K5K) “Yaratıcıyla bağımı güçlendirdiğini düşünüyorum. Derdi veren de O dermanını veren de... Sevdikleri ne kadar yanında olsa da en çok güven aldığı ve sığındığı limanın Yaratıcı olduğunu gördüm. Duanın hayatımızdaki önemini fark etmemi sağladı.”

(K21E) “Evet oldu. Hastaların Tanrı’dan şifa istemesi O’nun bir kurtarıcı olduğu kanaatine getirdi beni.”

Manevi ritüeller ve uygulamalar alt temasında bazı katılımcı görüşleri:

(K2K) “Hastamın annesi çocuğunu Kur’anı Kerim okutarak uyuttuğunu ve o zaman sakinleştiğini söylemişti. Bu bana çok mucizevi gelmişti. Bunu bende denediğimde imanıma olan sevgimi, gücümü artırdı.”

Fedakârlık, iyilik ve yardım alt temasında bazı katılımcı görüşleri:

(K15K) “Yaptığımız iyiliklerle ve aldığımız dualarla Yaratıcıya daha yakın hissettim. Manevi bakımla ilgili bir şey yapmak iyilik yapmış gibi hissettirdi. Yaratıcının bana verdiği imkanları en iyi şekilde kullanmış olduğumu hissettim.”

Ruhsal empati alt temasında katılımcı görüşü:

(K6K) “Bu süreçte aslında çok sığınılan varlığın Allah olduğunu fark ettim ve bu da aramızdaki bağı güçlendirdi.”

Aşkınlık ve kutsalla bağ ana teması altında beş alt temada bulgular elde edilmiş ve bunlar toplam 23 frekansla gerçekleşmiştir. En yoğun frekanslar Şükür ve kanaat, Manevi farkındalık ve sorgulama, Dua, umut ve sığınma alt temalarında gerçekleşmiş; Fedakârlık, iyilik ve yardım en düşük frekansla gerçekleşmiştir. Bu bulgular manevi bakım dersi ve uygulamalarının öğrencilerin manevi iyi oluş bakımından şükür ve kanaat bilinçlerini, manevi farkındalığını artırdığını; hayatlarında dua, umut ve sığınma olgularını olumlu etkilediğini ortaya çıkarmaktadır.

Manevi tatmin ana teması

Manevi Bakım dersinin ve uygulama deneyiminin hemşire adaylarının kendi manevi doyumuna etkisini belirlemek amacıyla sorulan “İç huzurunuzun artmasına, kalbi tatmin hissetmenize faydası oldu mu? Nasıl Açıklar mısınız?” sorusuna verilen cevapların analizi sonucunda toplam 21 frekansla Manevi Tatmin ana temasının gerçekleştiği görülmektedir. Bu ana tema kapsamında verilen cevaplardan altı alt tema ortaya çıkmıştır. Şükür ve kanaat (f3); Fedakârlık, iyilik ve yardım (f12); Manevi ritüeller ve uygulamalar (f2); Dua, umut ve sığınma (f2); Manevi farkındalık ve sorgulama (f1); Başarı, Öz saygı, Öz değer (f1).

Fedakârlık, iyilik ve yardım alt temasındaki bulgulardan öne çıkanlar:

(K1K) “Evet oldu. Yardım edip karşılığında iç huzuru bulmak çok kutsal bir şey. Bir yardımda bulunduktan sonra hastanın gözlerindeki ışıltı her şeye bedel.”

(K10K) “İnsanlara faydamın dokunduğunu hissetmem ve onlara kendilerinin yalnız olmadığını hissettirmek bana kendimi iyi hissettirdi.”

(K13K) “Çok büyük bir faydası oldu. Başkasına yardım edip onun gözlerinin içindeki mutluluğu görmek içimi çok ferahlattı. Bir başkasının mutluluğuna ortak olmak insanı hem beden hem ruhen rahatlatıyor.”

(K20E) “Kısmen oldu. Hastaların hastalığı ağır olmasına rağmen onlarla ilgilenmek kendimi daha iyi hissettirdi.”

Şükür ve kanaat alt temasında bulgu örneği:

(K6K) “Hayatta şükredilecek çok fazla şeyin olduğunu fark ettim ve bu da iç huzurumu arttırdı.”

(K8K) “İç huzurumu arttırdı. Bardağın dolu tarafından bakmak hayatımı daha yaşanılabilir kıldı.”

Manevi ritüeller ve uygulamalar alt teması bulgu örnekleri:

(K2K) “Evet. Kur'anı Kerim dinleyerek insanın dinginleştiğini ve daha rahat hissettiğini hastam sayesinde kavramış oldum.”

(K16K) “Hastaların Kur'an okuyup tesbihatlar çekmesi hem onların hem bizim gerçek anlamda iç huzurumuzu artıracak nitelikteydi. Onların kapısından geçerken okudukları Kur'an'ın sesini duymak çok güzel bir his oluşturunuyor.”

Dua, umut ve sığınma alt teması bulgu örneği:

(K3K) “İç huzurumun artmasını dua etmeme bağlayabilirim. Çünkü Allah'la konuştukça hayattaki sorunların daha kolay çözüldüğünü düşünüyorum. Çözülen her bir sorunumda kalbimi tatmin olmuş ve iç huzurumun artmış olduğunu hissediyorum.”

Manevi farkındalık ve sorgulama alt teması bulgu örneği:

(K19E) “Kalbi tatmin etmek zordur ama kısa süreli tatmin oldum ama teorik ders sırasında kalbi tatmin seviyem çok yüksekti.”

Başarı, Öz saygı, Öz değer alt teması bulgu örneği:

(K5K) “İç huzurumun arttığını düşünüyorum. Hastanın yalnızlık içindeyken benle görüştüğünden sonra hayatının amaçlarını keşfetmesi ve onda gördüğüm değişim beni tatmin etti. Hastalara hatta hasta yakınlarına manevi bakım amaçlı yaklaşımların mesleği yapmada iç huzurun artmasına sebep olduğunu gördüm.”

Manevi tatmin ana temasında 6 alt temada bulgular elde edilmiş ve bunlar 21 frekansla gerçekleşmiştir.

Fedakârlık, iyilik ve yardım en yüksek frekansla dikkat çekmektedir. Dua, umut ve sığınma, Manevi farkındalık ve sorgulama, Başarı, Öz saygı, Öz değer alt temalarında düşük frekansla gerçekleşmiştir. Hemşirelikte Manevi Bakım dersinin ve uygulamalarının öğrencilerin manevi iyi oluşuna manevi tatmin ana temasında önemli ölçüde katkı sağladığı görülmektedir. Özellikle Fedakârlık, iyilik ve yardım ana temasının artan farkla öne çıkması manevi iyi oluşu yüksek oranda olumlu etkileyen bir unsur olduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanında bulguların altı alt temaya yayılması etkilerin yaygın nitelikli olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Çevreyle uyum ana teması

Bir sağlık çalışanı olarak hemşire adaylarının çalışma ortamında yakın sosyal çevresiyle uyumunun ortaya çıkmasının amaçlandığı bu soruyla Çevreyle Uyum ana teması altında, Hemşirelikte Manevi Bakım dersini alan öğrencilerin “Hastalarla daha iyi ve etkili iletişim kurmanıza yararı oldu mu? Nasıl, açıklar mısınız?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır. Ruhsal Empati alt teması (f18) yoğun olarak öne çıkarken Başarı, Öz saygı, Öz değer alt teması da (f1) olarak tezahür etmiş ve toplam frekans 19'dur.

Ruhsal Empati alt temasında bulgulardan bir kısmı:

(K3K) “Kesinlikle oldu. Hastalara daha farklı bir boyuttan aslında hiç bakmadığımız bir boyuttan bakmayı öğrendim. Fizyolojik olarak tedaviyi zaten gerçekleştirdiğimizi ama bu dersle birlikte hastaların sadece tıbbi tedaviye değil manevi bakıma da ihtiyacı olduğunu anladım.”

(K7K) “Tabii ki etkisi oldu. Artık hastaların neler çektiğini ve nasıl hissettiğini daha iyi anlıyorum. Empati yeteneğim arttı.”

(K14K) “Hastalarla iyi iletişim kurabiliyordum fakat bu süreç daha da güçlendirdi. Çünkü hastalara daha çok maneviyatlarıyla ilgili sorular sorduk ve iç dünyalarına girdik.”

(K15K) “Hastaların bizlere anlatamadığı başka sorunlarının da olabileceğini anladım. Bizlere bakış açılarını bizden neler belediklerini anladım. Hasta ve yakınlarıyla iletişimim kuvvetlendi.”

(K18E) “Evet oldu. Hastaların sadece tedavisi dışında maneviyatları ile ilgilenmek etkili iletişim kurmamı kolaylaştırdı.”

Başarı, Öz saygı, Öz değer alt temasındaki bulgu:

(K5K) “Hemşirelik mesleğinin sadece bakımdan ibaret olmadığını daha iyi anladım. Hastalara tedavi

yapıyorduk ama onlarla iletişim kurmanın, onların maneviyatını anlamaya çalışmanın önemini fark ettim.”

Çevreyle uyum ana temasında bulgulardan Ruhsal empati alt temasının çok yüksek frekansla belirmesi dikkat çekicidir. Dersin teorik ve uygulama süreçlerinin öğrencilerin manevi iyi oluşuna çevreyle uyum ve bütünlük bağlamında hastaların manevi yaşantı ve tecrübelerine muttali olma, hastanın maneviyat bakımından durumunu anlayabilme yani ruhsal empati yapabilmelerine büyük ölçüde katkı sağladığı görülmüştür. Özellikle Başarı, Öz saygı, Öz değer alt temasında bulgunun ortaya çıkması ruhsal empatinin katılımcıların mesleki saygısına etki ettiği sonucunu düşündürmektedir.

Manevi yardım / mesleki doyum ana teması

Manevi bakım deneyimiyle birlikte hasta ve yakınlarına yapılan manevi yardımın Manevi Yardım / Mesleki doyum ana temasının tespit edilmesi kapsamında, katılımcıların “Mesleki anlamda öz saygınıza katkısı olacağını düşünüyor musunuz? Nasıl Açıklar mısınız?” sorusuna verdikleri cevaplar sonucunda Başarı, Öz saygı, Öz değer (f16) alt teması Ruhsal Empati (f4) Fedakârlık, iyilik ve yardım (f3) alt temaları toplam 23 frekansla ortaya çıkmıştır.

Başarı, Öz saygı, Öz değer alt temasında katılımcı görüşlerine örnekler:

(K3K) “Evet düşünüyorum. Bu ders sayesinde hastaya çok yönlü bakmayı onu bütüncül şekilde daha iyi değerlendirebileceğimi öğrendim. Bu sayede mesleğime daha fazla saygı duymaya başladım.”

(K5K) “Maneviyat ile ilgilenmek hem mesleki öz saygımızı artırıyor hem de hastalara karşı bakış açımızın değişmesine neden oluyor. Maneviyatın, yaptığımız mesleğin sadece bir iş olarak görülmemesinde ve mesleğin anlam kazanmasında büyük etkisi olduğunu düşünüyorum.”

(K8K) “Hemşirelik mesleğinde hastaya bakım verirken sadece girişim uyguladığımız bir nesne olarak bakmanın yanlış olduğunu hastaya manevi olarak da bütüncül bir bakım verilmesi gerektiğini aynı zamanda bu da mesleğimin profesyonel bir meslek olduğun farkındalığını oluşturdu. Mesleğime olan saygım ve sevgim arttı.”

(K10K) “Evet mesleki anlamda manevi bakım vermem öz saygımı güçlendirdi.”

(K20E) “Evet düşünüyorum. Manevi bakım vermenin beni daha iyi hemşire yapacağına inanıyorum.”

(K22E) “Hastanın beni dinlemesi ve tavsiye ettiklerimi yapmaya çalışması mesleğime saygı duymama katkısı oldu.”

Ruhsal Empati alt temasında katılımcı görüşlerinden bazıları:

(K13K) “Hastaya bir hasta olduğu için değil insan olduğu için yaklaşmamız gerektiğini fark ettim.”

Fedakârlık, İyilik ve Yardım alt temasında görüşler:

(K2K) “Hastayı her yönüyle değerlendirdiğimizde bir güven ortamı oluşuyor. Hasta bunu ifade ettiğinde şahsen kendimi daha mutlu, saygın ve sevilen bir kişi olduğumu hissederek kendimle gurur duyuyorum.”

(K7K) “Evet beni tatmin ediyor. İnsanların ümitlerini kaybetmediğini görmek ve mutluluklarını izlemek benim için de rahatlatıcı bir şey.”

Katılımcıların hasta ve yakınlarına manevi bakım uygulaması sürecinde manevi yardımda bulunmalarının kendilerinin manevi iyi oluşuna katkısının araştırıldığı Manevi Yardım / Mesleki Tatmin ana temasında bulgulardan Başarı, Öz saygı, Öz değer (f16) diğer alt temalardan daha yoğun ortaya çıktığı görülmektedir. Manevi bakım dersi alan ve uygulama deneyiminde bulunan hemşirelik bölümü öğrencilerinin bu süreçte hasta ve yakınlarına manevi yardımda bulunmaları kendi manevi iyi oluş durumlarını Manevi Yardım / Mesleki Tatmin alt temasında olumlu yönde güçlü bir şekilde desteklediği ortaya çıkmıştır. Ruhsal Empati ve Fedakârlık, iyilik ve yardım alt temalarının da tezahür etmesi bu sonucu destekler niteliktedir.

Alt temalara dair bulguların tamamını bütün ana temalar toplamında Manevi Farkındalık ve Sorgulama (f24); Ruhsal Empati (f23); Başarı, Öz saygı, Öz değer (f18); Fedakârlık, İyilik ve Yardım (f18); Şükür ve Kanaat (f10); Dua, Umut ve Sığınma (f9); Manevi Ritüeller ve Uygulamalar (f4) şeklinde gerçekleşmiştir.

TARTIŞMA

Araştırma bulgularının manevi iyi oluş boyutları perspektifinden analizi sonucunda Anlam ve Amaç ana teması katılımcı görüşleri toplam 20 frekansla tahakkuk etmiş; Manevi farkındalık ve sorgulama alt teması en yoğun oranda gerçekleşmiştir. Bu bulgular manevi bakım dersi ve uygulamalarının öğrencilerin manevi farkındalığını artırmada oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

Aşkınlık ve Kutsalla Bağ ana temasında bulgular beş alt temada ve toplam 23 frekansla gerçekleşmiştir. En yoğun frekanslar ‘Şükür ve Kanaat’, ‘Manevi Farkındalık ve Sorgulama’, ‘Dua, Umut ve Sığınma’ alt temalarında ortaya çıkmış; ‘Fedakârlık, İyilik ve Yardım’ ise bu ana temada en düşük frekansla tezahür etmiştir. Bu bulgular manevi bakım dersi ve uygulamalarının öğrencilerin manevi iyi oluşlarına şükür ve kanaat

bilinçlerini ve manevi farkındalığını artırdığını; kendi maneviyatlarında dua, umut ve sığınma olgularını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Manevi Tatmin ana temasında ise 6 alt temada bulgular elde edilmiş ve bunlar 21 frekansla gerçekleşmiştir. 'Fedakârlık, İyilik ve Yardım' en yüksek frekansla dikkat çekmektedir. 'Dua, umut ve Sığınma', 'Manevi Farkındalık ve Sorgulama', 'Başarı, Öz saygı, Öz değer' alt temaları düşük frekansla gerçekleşmiştir. Hemşirelikte Manevi Bakım dersinin ve uygulamalarının öğrencilerin manevi iyi oluşuna manevi tatmin ana temasında önemli ölçüde katkı sağladığı görülmektedir. Özellikle 'Fedakârlık, İyilik ve Yardım' alt temasının farklı oranda öne çıkması manevi iyi oluşu yüksek oranda olumlu etkileyen bir unsur olduğunu göstermektedir. Bunun yanında bulguların altı alt temaya yayılması etkilerin yaygın nitelikli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Çevreyle Uyum ana teması kapsamındaki bulgulardan 'Ruhsal Empati' alt temasının çok yüksek frekansla belirmesi dikkat çekicidir. Dersin teorik ve uygulama süreçlerinin öğrencilerin manevi iyi oluşuna çevreyle uyum ve bütünlük bağlamında hastaların manevi yaşantı ve tecrübelerine muttali olma; hastanın maneviyat bakımından durumunu anlayabilme yani ruhsal empati yapabilmelerine büyük ölçüde katkı sağladığı görülmektedir. Özellikle 'Başarı, Öz saygı, Öz değer' alt temasında bulgunun ortaya çıkması ruhsal empatinin katılımcıların mesleki saygısına etki ettiği sonucuna götürmektedir.

Katılımcıların hasta ve yakınlarına manevi bakım uygulaması sürecinde manevi yardımda bulunmalarının kendilerinin manevi iyi oluşuna katkısının araştırıldığı Manevi Yardım/Mesleki Tatmin ana temasında bulgulardan 'Başarı, Öz saygı, Öz değer' diğer alt temalardan daha bariz ortaya çıktığı görülmektedir. Manevi bakım dersi alan ve uygulama deneyiminde bulunan hemşirelik bölümü öğrencilerinin bu süreçte hasta ve yakınlarına manevi yardımda bulunmaları kendi manevi iyi oluş durumlarını Manevi Yardım / Mesleki Tatmin ana temasında olumlu yönde güçlü bir şekilde desteklediği ortaya çıkmıştır. 'Ruhsal Empati' ve 'Fedakârlık, İyilik ve Yardım' alt temalarının da ortaya çıkması bu sonucu destekler niteliktedir.

Anne Biro, (2012) İyi hemşirelik, manevi bakım ve maneviyat konularında çeşitli ülkelerden hemşirelik araştırmaları, raporları ve tartışma makaleleri incelediği makalesinde bir hemşirenin maneviyatının, manevi bakımda hemşire-hasta ilişkilerinde iyi hemşireliğin ayrılmaz bir parçası olduğu; iyi hemşirelikle ve profesyonel manevi bakım çok sıkı bir bağ olduğu sonucuna ulaşmıştır. Manevi bakım yoluyla iyi hemşireliğin, kişisel maneviyat, manevi bakım eğitimi

ve manevi bakımı destekleyen çalışmaları gerçekleştiren kurumsal bir anlayış ve kültürle kolaylaşabileceğini ifade etmektedir.

Wei ve arkadaşlarının 2020'de 1855 hemşire üzerinde yaptıkları birden çok araştırmanın ortak sonuçları olarak hemşirelerin iş yeri maneviyatının iş performansı ve işten ayrılma niyeti, geri çekilme davranışı, duygusal tükenme, örgütsel vatandaşlık davranışı, yardım etme/ihsan davranışı, mesleki etik, iş tatmini ve iş stresi gibi psikolojik değişkenlerle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışanların refahı, olumlu ruh halini ve kurumsal bağlılığı ve olumlu davranışları artırmada derin bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu araştırmanın sonucu olarak da, katılımcı öğrencilerin manevi bakım dersi ve deneyimlerinin kendi anlam ve amaç bakımından farkındalıklarını güçlendirdiği; aşkınlık ve kutsalla bağ deneyimlerini olumlu yönde desteklediği; manevi tatmin duygusunu yaşamaları ve hasta ve yakınlarıyla etkili ilişkiler geliştirmeleri; manevi yardımla birlikte mesleki doyumu hissetmeleri lisans döneminde öğrencilerin maneviyatını güçlendirecek çalışmaların nitelikli hemşirelik eğitimine önemli ölçüde katkı sağlayacağı kanaatini desteklemiştir.

Baldacchino (2010) 'Lourdes'te Bakım: Öğrencilerin klinik yerleştirmelerinde bir yenilik' adlı hemşirelik öğrencilerinin deneyimsel öğrenmeleri üzerine yaptığı bir çalışmada hemşirelerin işlerinde anlam ve amaç bulmayı başardıklarında, işlerinden elde ettikleri maddi kazançların yanı sıra, maddi ödüllerin çok ötesine geçen, verme ve alma yoluyla huzur bulma ve manevi gelişim gibi kazanımlarının da olduğunu; böylece bakım verenler işlerinde yalnızca maneviyat elde etmekle kalmayıp işlerinden manevi olarak da tatmin olduklarını söylemektedir.

Bu araştırmanın bulguları da Baldacchino'yu teyit etmektedir. Manevi Yardım / Mesleki Tatmin ana temasının toplam 23 frekansla gerçekleşmesi ve 'Fedakârlık, İyilik ve Yardım' alt temasının 18 frekansla ortaya çıkması bunu göstermektedir.

Türkiye'de üçüncü ve dördüncü sınıf Hemşirelik bölümü öğrencileri üzerinde 110 katılımcıyla yapılan bir araştırmada ise öğrencilerin eğitim süreçlerinde hemşirelik müfredatı kapsamında almış oldukları derslerin ve hemşireliğin empati, yardım vb. temellerine dayanan doğası gereği palyatif bakım gerektiren hastalarda maneviyatın önemini daha iyi anlamalarına katkı sağladığı ve manevi destek algılarının yükseldiği tespit edilmiştir. Psikolojik/ruhsal açıdan rahatlamak için herhangi bir şeye yönelen öğrencilerin manevi destek algısı puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırma

sonunda özellikle palyatif bakım hastalarına manevi bakım hakkında hizmet içi eğitimlerin verilmesi, eğitim kurumlarında ise, manevi bakım dersinin öğretim programlarına ilave edilmesi önerilmektedir (Sürücü, Baksı, Çoban. 2024, s71). Bu araştırmanın sonuçlarında Anlam ve Amaç ana teması frekansının (f20); Ruhsal Empati (f23) Manevi Farkındalık ve Sorgulama (f17) alt temalarının yüksek frekanslarla çıkması manevi bakım dersi almanın ve uygulama deneyiminde bulunmanın öğrenciler üzerinde önemli ölçüde olumlu etkilediğini göstermektedir.

Alt temalara dair bulguların tamamını bütün ana temalar toplamında ele aldığımızda frekans yoğunluğuna göre 'Manevi Farkındalık ve Sorgulama', 'Ruhsal Empati', 'Başarı, Öz saygı, Öz değer', 'Fedakârlık, İyilik ve Yardım', 'Şükür ve Kanaat', 'Dua, Umut ve Sığınma', 'Manevi Ritüeller ve Uygulamalar' şeklinde gerçekleşmesi şu sonuçlara götürmektedir:

Manevi Bakım Dersi ve bakım deneyimi süreçlerinin sonunda katılımcıların manevi farkındalıklarına dair bulguların en yüksek oranda çıkması; onların manevi iyi oluşuna en büyük etkiyi anlam ve amacı keşfetme boyutunda oluşturduğunu göstermektedir.

'Ruhsal empatinin bir eksikle ikinci en yüksek frekansla gerçekleşmesi sürecin, katılımcıların hasta ve yakınlarının bedensel ve duyu durumları yanında ruhsal durumlarını anlayabilmelerine katkı sağladığını göstermektedir.

Önceki iki alt temanın ve 'Başarı, Öz saygı, Öz değer' bulgularının neredeyse katılımcıların tamamına yakını tarafından teyit edilmesi ve Ruhsal Empatiyle birlikte ikinci sıklıkta elde edilmesi sürecin, hemşirelik bölümü öğrencilerinin kişisel ve mesleki anlamda başarılı, değerli ve saygın hissetmelerine sebep olduğunu ortaya koymuştur.

'Fedakârlık, İyilik ve Yardım'ın en yüksek oranda teyit edilen alt temalardan biri olması katılımcıların manevi iyi oluşlarını manevi bakım sürecinde hasta ve yakınlarına iyilik yapma, yardımcı olma duygusunu güçlü bir şekilde desteklediği yargısına götürmektedir.

'Şükür ve Kanaat', 'Dua, Umut ve Sığınma' alt temalarının birbirine yakın sıklıkta tezahür etmesi aşkın deneyim ve kutsalla bağ ana temalarında olumlu etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. 'Manevi ritüeller ve Uygulamalar' alt temasının az bir frekansla belirmesi bakım ve uygulama sürecin böyle bir etkiyi de meydana getirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak insanı, biyolojik, fizyolojik ve psikolojik boyutlarıyla ele alarak buna manevi ve ruhsal boyutu

da ekleyerek tasarlanan bir Hemşirelikte Manevi Bakım dersi, teorik ve pratik yönleriyle ve hastane deneyimleriyle öğrencilerinin manevi iyi oluşlarına önemli ölçüde katkı sağladığı görülmektedir.

Belirlenen beş ana temanın toplam 106 frekansla ortaya çıkması manevi iyi oluşun bütün boyutlarında anlamlı ve yüksek düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı şekilde yedi alt temanın 116 frekansla tezahür etmesi de manevi iyi oluşun alt boyutlarının da desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Bu sonuçlar, hemşire adaylarının maneviyat ve manevi bakım algılarının ve bilincinin artması için maneviyat ve manevi bakım ile ilgili derslerin veya bağlantılı konuların öğretim programlarında yer alması ve bu derslerin teorik ve uygulama boyutlarıyla öğrenci becerilerini artıracak şekilde tasarlanmasının bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir.

Sağlık hizmetlerinde, hastalar ve yakınları kadar sağlık çalışanlarının maneviyatının ve manevi iyi oluşlarının desteklenmesi sağlık hizmetlerinin kalitesi, verimliliği ve sürdürülebilirliği açısından değerlidir.

KAYNAKÇA

- Ağılkaya Şahin, Z. (2017). Manevi Bakım ve Danışmanlık. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.
- Aras, D., & Erkoç, A. (2023). Onkoloji Hemşirelerinin Ölüm Kaygısı ve Manevi Destek Algıları. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(2), 14-28. <https://doi.org/10.48124/husagbilder.1383663>
- Baldacchino, D. (2010). Caring in Lourdes: An innovation in students' clinical placement. British Journal of Nursing 19: 352-66. DOI: 10.12968/bjon.2010.19.6.47235
- Baldacchino, D. (2017). Spirituality in the Healthcare Workplace. Religions 2017, 8, 260. <https://doi.org/10.3390/rel8120260>
- Biro A.L. (2012). Creating conditions for good nursing by attending to the spiritual. J Nurs Manag. Dec;20(8):1002-11. doi: 10.1111/j.1365-2834.2012.01444
- Chandler C. K, Holden J. M. ve Kolander C. A. (1992). Counseling for spiritual wellness: theory and practice. Journal of Counselling & Development 71:168- 175. doi. org/10.1002/j.1556-6676.1992.tb02193.x
- Chung, L. Y. F, Wong, F.K.Y, and Chan, M. F. (2007). Relationship of nurses' spirituality to their understanding and practice of spiritual care. Journal of Advanced Nursing 58: 158-70. doi: 10.1111/j.1365-2648.2007.04225.x.
- Kalkım, A., Dağhan, Ş., & Midilli, T. S. (2019). Hemşire akademisyenlerin maneviyat/manevi bakım algıları ve manevi bakım yeterlilikleri. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 6(2), 380-389. doi.org/10.17681/hsp.454678
- Kim K, Yong J. (2013). Spirituality, death anxiety and burnout levels among nurses working in a cancer hospital. Korean Journal of Hospice and Palliative Care. 16(4):264. doi: 10.14475/kjhpc.2013.16.4.264.
- Metin, A., Deniz, H. T., & Benli, C. K. (2023). Bakım Davranışları Dersini Alan ve Almayan Hemşirelik Öğrencilerinde Maneviyat ve Manevi Bakım Algısı. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8(3), 1001-1007. doi.org/10.61399/ikcusbfd.1154011
- Ok, Ü., Gedik, Z., & Erşahin, Z. (2019). Hastalar için manevi bakım. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Odabaş, Y. (2021). Hemşirelikte Manevi Bakım Adımları. Ankara: Gece Kitablığı.

- Opatz, J. P. (1986). Point: a longstanding program for students at a midwestern university. *American Journal of Health Promotion* 1(1):60-67. DOI: 10.4278/0890-1171-1.1.60
- Pargament, Kenneth I. (2007). *Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred*. New York: Guilford Press,
- Rio, Carlos Del M. & White Lyle J. (2016). Maneviyatı dindarlıktan ayırmak: Hilomorfik bir bakıŖ açısı. Çev. Selma BaŖ. *Tasavvuf İlimi ve Akademik AraŖtırmalar Dergisi*, 37 [2016/1], s. 73-113. URI <https://hdl.handle.net/11424/262842>
- Swinton, J. (2003). *Spirituality and Mental Health Care*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Sürücü, H. A., Baksı, A., & Çoban, İ. (2024). HemŖirelik Öğrencilerinin Palyatif Bakımda Manevi Destek Algıları ve Manevi Destek Algıları ile İliŖkili Faktörlerin İncelenmesi. *MAS Journal of Applied Sciences*, 9(1), 64-74. doi.org/10.5281/zenodo.10622761
- Ŗirin, T. (2018). Maneviyat ölçeğinin geliŖtirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalıŖması. *Electronic Turkish Studies*, 13(18). doi.org/10.7827/TurkishStudies.13996
- Wei, C. W., Wu, Y. C., Lee, S. Y., & Tung, H. H. (2020). Workplace spirituality in nursing: A systematic review. *Aging Medicine and Healthcare*, 11(3), 74-81. doi.org/10.33879/AMH.113.2020.01001